ҒТАХР 06.71.07
ӘОЖ 338.439.4
JEL Q12

https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-4-39-49

Р.А. КАРАБАСОВ,*[1]
э.ғ.к., доцент.
*e-mail: rasul.karabasov@bk.ru
ORCID ID: 0000-0003-1963-3097
А.А. ПЯГАЙ,[1]
э.ғ.д., профессор.
e-mail: pyagay72@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-1590-872X
Р.С. БЕСПАЕВА,[1]
э.ғ.к., доцент.
e-mail: brs_@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-3955-9237
[1]С. Сейфуллин атындағы Қазақ
агротехникалық университеті,
Астана қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ОРГАНИКАЛЫҚ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҚТЫ ЖҮРГІЗУДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІ

Аңдатпа

Соңғы жылдары Қазақстанда, сондай-ақ бүкіл әлемде органикалық ауыл шаруашылығын дамытуға қызығушылық айтарлықтай артты, бұл жоғары табысты ауыл шаруашылығы өндірісін құруға және АӨК-де экономикалық өсу сапасын арттыруға ықпал етеді. Мақала Қазақстандағы органикалық егіншілікпен айналысатын ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының экономикалық тиімділігін бағалауға бағытталған. Органикалық фермалардың өміршеңдігін және олардың тұрақты ауыл шаруашылығы мен қоршаған ортаға қосқан үлесін талдау мүмкіндігі беріледі. Мақаланың мақсаттарының бірі – соңғы органикалық ауыл-шаруашылық деректерінің базалары және олардың құрылымы жоғарыда көрсетілген мақсаттарға қол жеткізудегі ықпалын талдау. Экономикалық тиімділікті жан-жақты бағалау үшін алдымен өндірістік базаға (меншікті капитал, активтер, пассивтер) талдау жасалды. Пайда көрсеткіші пайданың әртүрлі түрлерін және таңдалған қаржылық коэффициенттерді бақылауда пайдаланылды. Органикалық шаруашылықтар туралы деректер 2009 жылдан алынған. Бастапқы деректер органикалық егіншілікпен айналысатын шаруашылықтардың материалдары негізінде алынды. Салыстыру үшін шаруашылықтардың деректер базасы да, Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының жыл сайынғы статистикалық шолулары да пайдаланылды. Жинақталған тәжірибе мен жаңа технологияларды ескере отырып, қаңырап бос жатқан жерлердің бір бөлігін қауіпсіз экологиялық деңгейде егістік алқаптарға айналдыруға болады. Құнарлылығы жоғары жерлерді органикалық егіншілікке пайдалануға болады. Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының экономикалық және қаржылық жағдайын бағалау үшін келесі қаржылық коэффициенттер қабылданды: активтер рентабельділігі, меншікті капиталдың табыстылығы, өтімділік, қарыз, пайыздық өтелу және активтердің жалпы айналымы.

Тірек сөздер: органикалық ауыл шаруашылығы, экономикалық тиімділік, органикалық егіншілік, агроөнеркәсіп кешені, ауыл шаруашылығы кәсіпорындары.

Кіріспе

Қазіргі жоғары бәсекелестік ортада және жаһанданған нарықтарда бизнестің барлық талпыныстарында экономикалық тиімділік пен тұрақтылыққа деген қажеттілік артып отыр. Барлық салалардағы кәсіпорындардың барлық түрлері табысқа, дамуға және инновацияларға, нарықтағы жақсы позицияға немесе көшбасшылыққа ұмтылады.

Дегенмен, ауыл шаруашылығының, халық шаруашылығының басқа салаларындағы орны азық-түлік қауіпсіздігі, тамақтану, күтім және қоршаған ортаны қорғаудағы маңыздылығымен ерекшеленеді. Бұл секторда экономикалық тиімділікке қол жеткізу өндірістік процестің және нарықтық процестердің ерекшеліктеріне байланысты қиынырақ деп айтуға болады [1].

Шын мәнінде, жоғарыда айтылғандар одан да көп факторлар қатысатын органикалық егіншілікке де қатысты (мысалы, өндіріс шығындарының жоғарылауы, өндіріс процесінің қатаң ережелері, органикалық өнімдерді сатуға қатысты ережелер және т.б.), экономикалық тиімділікке кедергі келтіруі мүмкін. Дегенмен, органикалық ауылшаруашылық секторын қолдау мен субсидиялау қажет болып көрінеді, өйткені адамдардың сапалы және қауіпсіз азық-түлікке, жануарлардың әл-ауқатына және табиғи ресурстардың тұрақтылығына деген қызығушылығы мен сұранысы соңғы уақытта артты.

Қазіргі уақытта арзан табиғи ресурстар дәуірі аяқталып, барлық дерлік кәсіпорындар қолда бар ресурстарды барынша тиімді және ұтымды пайдалануға тырысуда. Қоршаған ортаға әсерді барынша азайту үшін бұл ресурстарды тұрақты түрде пайдалану өте маңызды. Осылайша, органикалық егіншілікті дамыту және оны қолдау мүмкіндіктері негізінен өз орнында қалады [2].

Зерттеудің негізгі мақсаттары:

- Органикалық ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының (заңды тұлғалардың) экономикалық тиімділігін бағалау мақсатында олардың өндірістік базасына мониторинг жүргізу және бағалау. Өндірістік база меншікті капитал, активтер және міндеттемелер негізінде бағаланды. Нәтижелер дәстүрлі ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының нәтижелерімен салыстырылды;
- Келесі көрсеткіштерді пайдалана отырып, кәдімгі шаруашылықтармен салыстырғанда органикалық шаруашылықтардың экономикалық тиімділігін бағалау жүзеге асырылды:

1. Пайда (абсолюттік мәнде де, ауыл шаруашылығы жерінің гектарына да);
2. Таңдалған қаржылық коэффициенттер.

- Органикалық ауыл шаруашылығының рентабельділігі мен экономикалық көрсеткіштеріне қатысты ақпарат пен хабарлар ағынын жақсартатын шараларды ұсыну (мемлекеттік басқару үшін де, фермерлер үшін де).

Материалдар мен әдістер

Қазақстанда экологиялық және қоршаған ортаны қорғауға маманданған қоғамдық және халықаралық ұйымдар мен жобалар органикалық өндірістің пайда болуында маңызды рөл атқарған негізгі топтарға айналды. 2000 жылдардың басында органикалық нарықты дамыту бағытында жүйелі жұмыс істей бастаған алғашқы экологиялық ұйым Еуропалық Одақ жобасы аясында Қазақстанның Органикалық орталығын құрып, нақты экологиялық мәдениетті қалыптастырған Экологиялық мәдениет интеграциясы қоры (FIEK) болды. Тұрақты бәсекеге қабілетті органикалық секторды дамытудың алғышарттары. 2011 ж. Қазақстанның елордасы Астана қаласында «Орталық/Шығыс Еуропа мен Орталық Азиядағы органикалық секторды дамытудың» 3-ші халықаралық конференциясы өтті. 2012 ж. Органикалық орталықтың негізінде IFOAM EURO-ASIA халықаралық кеңесінің мүшесі болып табылатын Қазақстандық органикалық ауыл шаруашылығы қозғалыстары федерациясы (KAZFOAM) құрылып, ресми түрде тіркелді. Басқа да қоғамдық ұйымдар тіркелген, олардың бағыты органикалық секторды дамыту болып табылады, атап айтқанда: Органикалық ауыл шаруашылығы қауымдастығы (Қостанай), «Жасыл экономика» коалициясы, Органикалық өндірушілер одағы, сондай-ақ бірқатар іскерлік компаниялар. Соңғы жылдары бұл салаға халықаралық ұйымдар белсенді түрде қызығушылық таныта бастады, олар органикалық нарықты дамыту саласындағы жобаларға бастамашылық етуде. Ең маңыздыларына USAID өңірлік экономикалық ынтымақтастық жобасы, Германия-Қазақстан аграрлық-саяси диалогы жобасы, ФАО-ның «Қазақстанда органикалық ауыл шаруашылығын дамытуды және институционалдық әлеуетті арттыруды қолдау» жобасы және органикалық ауыл шаруашылығына тікелей немесе жанама қатысы бар басқа да бірқатар жобалар жатады. Қоршаған ортаның сапасын жақсарту арқылы тұрақты дамудың негізін қалаған «Қазақстан Республикасының «жасыл экономикаға» көшу тұжырымдамасы жасылдандыруға елеулі қадам болды. Тұжырымдаманың негізгі басым міндеттері суды, жерді, биологиялық ресурстарды тиімді пайдалану, тыңайтқыштар мен өсімдіктерді қорғау құралдары арқылы қоршаған ортаға әсер етуші зиянды барынша азайту болды. Негізінде, концепцияның өзінде органикалық ауыл шаруашылығы туралы сөз болған жоқ, бірақ оны жүзеге асырудың кейінгі шараларында мұндай міндетті жүзеге асыру алға қойылды [3]. Органикалық өндірісті дамытуға

еліміздің салалық ғылыми ұйымдары мен аграрлық университеттері айтарлықтай үлес қосты. Ауыл шаруашылығын, көкөніс шаруашылығын, бау-бақша шаруашылығын биологизациялау жөніндегі зерттеулер саланы жасылдандыруға және жасыл экономиканы дамытуға қосқан елеулі үлес болды. Ауыспалы егістерді, жасыл тыңайтқыштарды, синтезделген химиялық тыңайтқыштар мен пестицидтерге балама биологиялық текті тыңайтқыштар мен өсімдіктерді қорғау құралдарын пайдалана отырып, дақылдарды өсірудегі технологиялық әзірлемелер органикалық егіншілік жүйесінің экологиялық және экономикалық тиімділігін көрсетті. Қазақ агроөнеркәсіптік экономика және ауылдық аумақтарды дамыту ғылыми-зерттеу институтының ұйымдық-экономикалық жүйені қалыптастыру және өндіріс пен органикалық өнім нарығын құқықтық реттеу жөніндегі зерттеулері ерекше мойындауға лайық. Көптеген оқу семинарлары, кеңес беру қызметтері, ғылыми конференцияларда, бұқаралық ақпарат құралдарында сөйлеген сөздері фермерлерді органикалық қозғалысқа қатысуға ынталандырды. Қазір біздің зерттеу тобымыз Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің тапсырысы бойынша «Қазақстан Республикасында халықаралық және шетелдік стандарттар мен талаптарға және басым нарықтарға сәйкес органикалық өндірісті дамытуды нормативтік-әдістемелік қамтамасыз ету» атты жоба бойынша жұмыс істеп жатыр.

Зерттеудің негізгі мақсатына жету үшін келесі аналитикалық құралдар мен әдістер қолданылды:

- бастапқы деректерді талдау және ақпаратты жинау;
- соңғы ғылыми көзқарастарды салыстыруға және сектордағы алдыңғы зерттеулердің нәтижелерін бағалауға бағытталған құжаттарды (зерттеулерді, зерттеулерді) талдау;
- корпоративтік қаржылық есептіліктегі, жалпыға қолжетімді деректер базасындағы экономикалық мәліметтерді талдау;
- кәсіпорынның орналасқан жерін және егіс алқабын (органикалық, дәстүрлі, аралас) нақтылау мақсатында жеке және телефон арқылы сауалнама жүргізу;
- техникалық талдаудың қарапайым әдістері шеңберінде іріктеудегі кәсіпорындар үшін таңдалған коэффициенттерді (өндірістік базаны және экономикалық тиімділікті бағалау үшін) есептеу;
- ғылыми саладағы бұрынғы зерттеулердің әдістемелік тәсілдері мен нәтижелерін салыстыру;
- синтез;
- индукция.

Қолданылатын бағдарламалық құрал MS Word 2019 және есептеулер MS Excel 2019 бағдарламасында орындалды.

Әдебиетке шолу

Экономикалық тиімділік көптеген авторлар талқылайтын негізгі тақырыптардың бірі болып табылады. Фаррелл бірінші болып өндіріс тиімділігі мәселесін қарастырды: «Егер компания бір уақытта өндірістің екінші факторының мөлшерін көбейтпестен, бір өндіріс факторын азырақ пайдалана отырып, бірдей көлемдегі тауар өндіруді жалғастыра алса, техникалық өндіріс тиімдірек болады» [4]. Манкиу жалпы тиімділік туралы: «Тиімділік қоғамдағы тапшы ресурстарды барынша тиімді пайдалануды білдіреді» [5] деген. Самуэльсон мен Нордхаус үшін тиімділік «берілген шығындар мен технологияларға қол жеткізуге болатын ең жоғары қанағаттану деңгейін қамтамасыз ететін экономикалық ресурстарды пайдалану» [6]. Хиндлес және басқалары компания деңгейіндегі экономикалық тиімділікті келесідей анықтайды: «Экономикалық тиімділік әдетте компанияның бизнесте пайдаланылатын ресурстарды бағалау қабілетін білдіреді» [7]. Петрачкова тиімділік туралы былай дейді: «...өндірісте қолданылатын ресурстардың тиімділігі нәтиже бойынша бағаланады» [8].

Органикалық шаруашылықтардың экономикалық тиімділігіне және оларды дәстүрлі ауылшаруашылық кәсіпорындарымен салыстыруға қатысты шетелдік зерттеулер көптеген түрлі салаларды қамтиды. Сондықтан экономикалық табысты немесе сәтсіздікті растау немесе жоққа шығару үшін нәтижелерді жалпылау өте қиын. Әрбір зерттеуде өзіндік мониторинг (әртүрлі климаттық және өндірістік жағдайларда шаруашылықтарды таңдау, бағалау

үшін қолданылатын әдістер мен тәсілдерді таңдау және т.б.) қолданылады. Бұл салыстыруды қиындатады.

Тиімділік мәселесі әсіресе фермерлердің дәстүрлі егіншіліктен органикалық шаруашылыққа көшуіне байланысты өзекті болып отыр.

Кәдімгі фермерлермен жүргізілген бірнеше сауалнамалар органикалық егіншілік секторының экономикалық әлеуетін айтарлықтай білмеушілік пен бағаламауды көрсетті. Органикалық ауылшаруашылықпен байланысты шектеулер міндетті түрде кірістердің төмендеуіне әкеледі деген көзқарас сақталады. Де Кок бұл жағымсыз күтуді бельгиялық фермерлердің дәстүрлі егіншіліктен органикалық егіншілікке көшуді қаламауының негізгі факторы ретінде қарастырады [9]. Керселлер моделі [10] Бельгияның ауыл шаруашылығынан да алынған. Органикалық және дәстүрлі фермалардың нақты бухгалтерлік деректерін пайдалана отырып, Керселлер органикалық егіншілікке көшумен байланысты кіріс құрылымындағы ықтимал өзгерістерге назар аударады. Оның үлгісі бойынша, Мадау [11,12], Кумбхакар және т.б. [13] өз зерттеулерінде дәстүрлі шаруашылықтармен салыстырғанда органикалық шаруашылықтардың төмен экономикалық тиімділігін растайды. Бұл зерттеулер сондай-ақ органикалық егіншілікке көшу туралы өте төмен ұстанымды ұстанады және экономикалық пайданы нақты деп санамайды.

Екінші жағынан, бірнеше зерттеулер (мысалы, Nieberg [14], Diafe [15], Offermann және Nieberg [16]) органикалық егіншілікке көшу негізінен жоғары пайда күтулеріне негізделген және бұл үміттер орындалған фермаларды қарастырады. Дегенмен, жоғарыда келтірілген мәлімдемелерге сақтықпен қарау керек, өйткені талданған үлгілерге әрқашан кірістілік деңгейі кәдімгі шаруа қожалықтарына қарағанда төмен кәсіпорындарда болды.

Қазақстандағы ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының (органикалық және дәстүрлі) экономикалық тиімділігін зерттеу нәтижелері де өте алуан түрлі.

Кейбір авторлар тиімділікті тұтас деп қарастырады – мысалы, В.В. Григорук, Е.В. Климов [17], екінші жағынан, Р. Жазықбаева [18] таңдалған ауылшаруашылық кәсіпорындарында (органикалық және дәстүрлі) экономикалық тиімділікті өлшеуге қатысты. Жоғарыда аталған авторлар іріктелген өсімдік және мал шаруашылығы өнімдерінің тиімділігін бақылайды (органикалық шаруашылықтар әдетте сүтті сиырлар мен мал шаруашылығында сауын сиырларға және бидайға, өсімдік шаруашылығында картоп пен сұлыға бағытталған).

Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының экономикалық көрсеткіштерін де мемлекеттік органдар мен ұйымдар бақылайды және есепке алады. CERES (Қоршаған ортаны қорғау стандарттарын сертификаттау) өзінің FADN CZ (Farm Accounting Data Network) дерекқорында егжей-тегжейлі экономикалық профильдерді жүргізеді. Бұл экономикалық категорияларға заңды тұлғалар үшін шығындар/табыстар және жеке тұлғалар үшін кірістер/шығыстар жатады. Дегенмен, бұл жиынтық дерекқор дәстүрлі және органикалық бизнеске арналған деректерді қамтиды. Оның үстіне, ол органикалық егіншілікпен айналысатын барлық ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының шамамен 8%-ын ғана қамтиды. Нәтижесінде бұл деректерді жалпылауға немесе бүкіл сектордың өкілі деп санауға болмайды.

Ауыл шаруашылығы саласындағы сәйкестікті бағалау жөніндегі халықаралық органның (CERES) – Қазақстандағы өкілдігі (2020 ж. бастап) – Ауыл шаруашылығы министрлігі үшін жыл сайын органикалық ауыл шаруашылығы секторын дамытуға қатысты ақпаратты жинайды [19]. Өндірістік базаға қатысты жалпы статистикалық мәліметтерден басқа органикалық шаруашылықтардың экономикалық көрсеткіштері қадағаланып, 2016 ж. бастап табысты органикалық шаруашылықтардың үлесі де (өндірістік бағытқа қатысты) тіркеледі. Дегенмен, егжей-тегжейлі экономикалық көрсеткіштердің айтарлықтай жетіспейтінін айта аламыз.

Осылайша, бұл зерттеу осы шындықты көрсетуге тырысады. Экономикалық талдау арқылы зерттеудің нәтижелері кәдімгі ауыл шаруашылығымен салыстыруға болатын, біздің жағдайымызда органикалық егіншіліктің тиімділігі мен кейінгі өміршеңдігі мен тұрақтылығын қарастырады. Талдау нәтижелеріне сүйене отырып, авторлар бүкіл органикалық ауыл шаруашылығы секторының кірістілігі туралы ақпарат ағынын жақсарту шараларын ұсынуға тырысуда. Алынған нәтижелер органикалық ауыл шаруашылығы секторын дамытуды субсидиялайтын мемлекеттік органдар үшін де пайдалы кері байланыс болуы керек. Яғни, қаржының тиімді игерілген-игерілмегенін сауалнама нәтижесі анық көрсетеді.

Автор ұзақ мерзімді перспективада осы тақырыпқа арнаған болса да (Р.А. Қарабасов) [20], органикалық егіншілік секторын одан әрі экономикалық бағалауға мүмкіндік бар. Соңғы уақытта авторлар Қазақстандағы шаруа қожалықтарының картографиялық порталы жасаған алдыңғы зерттеулерді жалғастыруға ұмтылуда. Бұл зерттеулер басқа зерттеушілермен (А.А. Пягай, Р.С. Беспаева) тығыз ынтымақтастықта жүргізілді [21]. Авторлар осы мәселенің экономикалық аспектілерін дамытуды жалғастырғысы келеді.

Жоғарыда аталған факторларды ескере отырып, авторлар Солтүстік аймақты бүкіл органикалық ауыл шаруашылығы секторының экономикалық көрсеткіштері туралы есеп беруге қолайлы деп санайды.

Нәтижелер мен талқылау

Әлемде, әсіресе органикалық қозғалысты басқаратын елдерде органикалық ауыл шаруашылығының жетістіктері өте табысты. Жыл сайын органикалық белсенділік процесіне көбірек елдер тартылуда. 2018 ж. деректер негізінде әлемнің 186 елі органикалық өнім өндірді (1-кесте).

Кесте 1 – Әлемдегі органикалық ауыл шаруашылығы: негізгі көрсеткіштер және жетекші елдер, 2022 ж.

Көрсеткіш	Саны	Көшбасшы елдер
Органикалық белсенділігі бар елдер	189	-
Органикалық ауыл шаруашылығы жерлері, млн га	71,5	Австралия (35,7) Аргентина (4,5), Қытай (2,4)
Ауыл шаруашылығы жерлерінің жалпы алаңының органикалық үлесі, %	1,6	Лихтенштейн (41,6%), Австрия (26,5%), Эстония (22,4%)
Жабайы алқаптар және басқа да ауыл шаруашылығына арналмаған жерлер, млн	28,5	Финляндия (5,5), Мексика (5,3), Замбия (3,2)
Өндірушілер (шаруашылық субъектілері), мың бірлік	3369	Үндістан (1599,0), Танзания (148,6), Эфиопия (219,6)
Органикалық нарық, миллиард еуро	120,6	АҚШ (49,4), Германия (15,0), Франция (12,7)
Жан басына шаққандағы тұтыну, еуро	15,8	Швейцария (418), Дания (384), Люксембург (285)
Ескертпе: [22] дереккөз негізінде құрастырылған.		

Органикалық жер 2022 ж. 2009 жылмен салыстырғанда 71,5 миллион гектарды құрады немесе 4,2 есеге өсті, нарық көлемі 120,6 миллиард еуроға жетті. Органикалық диверсификацияның ең жылдам қарқыны Еуропаның дамыған елдерінде байқалады. 2022 ж. ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердегі сертификатталған жер үлесі Лихтенштейнде 41,6%-ға, Австрияда 26,5%-ға, Эстонияда 22,4%-ға жетті. Бұл көрсеткіш 16 елде 10%-дан, ал 31 елде 5%-дан асты. Жекелеген елдер ауыл шаруашылығын толығымен органикалық егіншілік жүйесіне көшіру жөнінде өтініштер беріп, шаралар қабылдауда (мысалы, Дания, Балтық жағалауы елдері, кейбір арал мемлекеттері). Органикалық нарықтағы көшбасшылар АҚШ, Германия және Франция болып табылады. Бұл елдерде органикалық ауыл шаруашылығы саласындағы қатынастарды құқықтық реттеудің нақты жүйесі әзірленген және ол органикалық өндірісте жоғары деңгейге жеткен елдердегі экофермерлерді де, тұтынушыларды да белсенді түрде қолдайды. Мысалы, Францияда фермерлер органикалық егіншілікке көшкен алғашқы бес жылда қосымша субсидиялар алады. Алғашқы екі жылда субсидия көлемі ең жоғары: мысалы, көкөніс өндірісінде 1 гектарға жылына 511 еуроны құрайды. Алдағы екі жылда мемлекеттік қолдау екі есеге – 255 еуроға дейін қысқарады. Ал соңғы жылы ол – 170 еуроны құрайды. Аустрияда көкөніс өсіруге 1 гектарға субсидия – 800 еуро, 1 гектар бақшаға – 508 еуро, 1 гектар егістікке – 327 еуроға тең. ЕО-ның басқа елдері туралы ақпарат бірдей, біздің көзқарасымызша бұл елдердегі экофермерлерді мемлекеттік қолдау айтарлықтай жоғары [23]. Еуропалық органикалық фермерлер ауылшаруашылық өндірушілерінің қатарында ЕО үкіметтері мен нақты ЕО мемлекеттерінен ең жоғары қаржылық қолдауды алушылары бар. Айта кету керек, мемлекеттік қолдау

міндетті түрде қаржылық инъекцияларға қатысты емес. Органикалық саланы дамыту бойынша консультациялық жүйенің жұмыс істеуі және қалыптасуы үшін толыққанды құқықтық өрісті құру бірдей маңызды бағыт болып табылады. Көптеген штаттар органикалық егіншілікке көшу кезінде фермерлерді жаңадан бастаған балалар мен мектеп тағамдары үшін органикалық өнімдерді сатып алуды қолдайды.

Органикалық өсімдік шаруашылығының даму деңгейі 2-кестеде көрсетілген 2009 жылдан бергі органикалық жерлердің сертификатталған алаңының динамикасымен дәлелденеді. Органикалық жер көлемінің шыңына 2015 ж. жетті және келесі жылдары ол үш есеге жуық қысқарды.

Кесте 2 – Қазақстандағы органикалық ауыл шаруашылығы жерлері, мың га

Жыл	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ауданы, мың га	134,9	133,6	196,2	291,2	291,2*	291,2*	303,4	303,4*	277,1	192,1	294,3	114,9	112,6	117,2
2009 ж. %-бен	100	99	145	216	216	216	225	225	205	142	218	85	83,3	86,7
Ескертпе: [22] дереккөз негізінде құрастырылған.														

Қазіргі таңда Қазақстанда 294 өсімдік өндіруші, 22 өңдеуші кәсіпорын, 7 импорттық және 14 экспорттық ұйым бар. Органикалық дақылдар алқабы 117,2 мың га, оның ішінде: дәнді дақылдар 90,9 мың га, майлы дақылдар 15,1 мың га, бұршақ дақылдары 8,9 мың га. Органикалық ауданы бірнеше гектармен өлшенетін Батыс Еуропадағы және басқа елдердегі (Үндістан, Қытай) шағын органикалық шаруашылықтардан айырмашылығы, Қазақстандағы органикалық оператордың орташа ауданы 3000 гектардан асады. Экспорт 40 892 миллион тонна табиғи өнімге жетті. Негізгі органикалық дақылдар: майлы зығыр, дәнді және бұршақ дақылдары, дәрілік шөптер. Егістік жерлердің құрамындағы органикалық алқап 0,7% алып жатыр [22]. 2021 жылдың соңында Қазақстан ЕО елдеріне 35,0 мың тонна органикалық шикізат экспорттау арқылы Еуропаға органикалық өнімдер экспортын қысқартты және оны 14,1%-ға төмендетті (2020 ж. 40,7 тонна) [24]. Қазақстан үшін бұл аграрлық сектордың әлеуетіне қатысты салыстырмалы түрде қарапайым көрсеткіш болып табылады. Әлемдік және ішкі органикалық азық-түлік нарығына қосқан үлесі айтарлықтай үлкен болуы мүмкін. Айта кетерлігі, елімізде органикалық өнім өндіру бойынша статистикалық деректер құрылмаған, органикалық өнім өндірушілердің, сертификаттау компанияларының, экспорт пен өнімнің ішкі тұтынуының тізілімі жоқ. 3-кестеде Қазақстанда 2019–2022 жж. аралығындағы органикалық өнімнің жалпы жиналуының деректері келтірілген.

Кесте 3 – Органикалық өсімдік шаруашылығының жалпы өнімі 2019–2022 жж., мың тонна

Аймақ	Дәнді дақылдар (соның ішінде күріш және бұршақ дақылдары)				Соның ішінде								Майлы дақылдар			
					Бидай				Кептірілген бұршақ көкөністері							
	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022
Қазақстан Республикасы	143,9	165,7	135,2	141,4	105,9	131,9	109,3	120,2	0,08	0,084	0,07	0,075	0,57	0,56	0,52	0,59
Ақмола	8,1	9,8	7,5	8,7	8,1	10,2	8,3	9,7	0,08	0,076	0,09	0,08	0,57	0,6	0,71	0,75
Солтүстік Қазақстан	135,8	139,1	112,7	149,6	97,8	112,2	95,3	117,2	0,3	0,31	0,23	0,3	0,13	0,12	0,1	0,13
Органикалық өсімдік шаруашылығының үлесі	0,8	0,92	0,75	0,78	0,9	1,1	0,93	1,02	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
* басқа дәнді дақылдар (қарақұмық, тритикале, дәнді дақылдар қоспасы) Ескертпе: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының мәліметтері бойынша авторлармен құрастырылған.																

Кестедегі мәліметтер тек екі облыс бойынша берілген: Ақмола және Солтүстік Қазақстан облысы. Өткен жылдары органикалық заттар бойынша көшбасшылықты Қостанай облысының диқандары атқарған, бірақ статистика органдарының кінәсінен олардың көрсеткіштері есепке алынбай қалған. 2022 ж. арналған зерттеу нәтижелері бойынша, Қостанай облысында 30-ға жуық органикалық өнім өндіруші болды. Олар сонымен қатар оның негізгі экспорттаушылары болды.

Органикалық ауыл шаруашылығының даму деңгейі бойынша елдердің рейтингінде халықаралық статистика көрсеткіштердің кең спектрін салыстырады, атап айтсақ: органикалық жер (дақылдарды, жайылымдарды, жабайы өсімдіктерді (шөптер, жидектер, саңырауқұлақтар және т.б.), олардың жалпы аудандағы ауыл шаруашылығы жерлеріндегі үлесі (органикалық ауыл шаруашылығы жерлерінің ауданын қоса алғанда); органикалық өндірушілер мен операторлардың басқа түрлері (ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер, өңдеушілер, импорттаушылар, экспорттаушылар саны); бөлшек сауда және халықаралық сауда бойынша деректер және басқа да бірқатар көрсеткіштерді қамтиды [25]. Қазақстан толық ақпарат бермегендіктен әлемдік рейтингте 37-орында тұр, бұл оның нақты рөліне сәйкес келмейді. Рейтингтегі бірінші орындар Австралия мен Аргентинаға тиесілі. Мұнда экологиялық таза мал шаруашылығы өнімдерін өндіруге арналған органикалық жердің 80% дейін жайылымдық жерлер алып жатыр. Жайылымдары мен шабындықтары кең Қазақстанға да осындай мүмкіндік бар. Сонымен қатар, біздің бақылауларымыз елде әдепкі органикалық қағидаттарды ұстанатын, бірақ сертификаттаудың күрделілігіне, отандық сертификаттау компанияларының, тәжірибенің және ішкі органикалық нарықтың болмауына байланысты сертификатталмаған шаруашылықтардың үлкен санының бар екенін көрсетеді және түрлендіру процесін бастауды ұсынады.

Қорытынды

Жоғарыдағы кестелерден көріп отырғанымыздай, қорытындылар мен нәтижелер айтарлықтай әртүрлі. Дегенмен, зерттеулер органикалық ауылшаруашылық кәсіпорындарының экономикалық жағдайы қолайлырақ екенін көрсетеді.

Мақалада келтірілген барлық нәтижелер орташа екенін есте ұстауымыз керек. Бұл біз әрқашан тіркелген орташа көрсеткіштерден алыс болатын кәсіпорындарды таба алатынымызды білдіреді. Сондықтан барлық нәтижелерді мұқият түсіндіру керек. Барлық ескертпелер мен сәйкес деректер базасының жоқтығына қарамастан, авторлар зерттеу нәтижелерін репрезентативті деп санайды. Қорытындылай келе, авторлар бүкіл органикалық ауылшаруашылық секторы үшін өзекті және сенімді экономикалық деректерді қамтитын сапалы деректер базасын әзірлеу қажеттілігін атап өткісі келеді.

Жоғарыда аталған секциялық экономикалық ақпарат пен деректердің жетіспеушілігін келесідей шешуге болады:

- органикалық шаруашылықтарды көбірек қамту үшін мәліметтер базасын кеңейту; дәстүрлі шаруашылықтардан бөлек органикалық ауылшаруашылық кәсіпорындарының мониторингін жүргізу;
- экономикалық деректермен қолда бар деректер қорын кеңейту. Мұндай деректер базасы Қазақстан Республикасындағы барлық органикалық шаруашылықтарды қадағалауға, сонымен қатар одан әрі талдауға мүмкіндіктер береді.

Қаржыландыру туралы ақпарат. Зерттеу «Органикалық ауыл шаруашылығы» мамандандырылған бағыты бойынша «халықаралық және шетелдік стандарттар мен талаптарға және басым өткізу нарықтарына сәйкес Қазақстан Республикасында органикалық өндірісті дамытуды нормативтік-құқықтық және әдістемелік қамтамасыз ету» тақырыбында баяндама дайындау негізінде жүргізілді. Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрлігі (BR10765064) қаржыландырады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Singh M. Organic farming for sustainable agriculture // Indian Journal of Organic Farming, 2021, v. 1, no. 1, pp. 1–8.

2 Van der Werf H.M.G., Knudsen M.T., Cederberg C. Towards better representation of organic agriculture in life cycle assessment // Nature Sustainability, 2020, v. 3, no. 6, pp. 419–425.

3 Қазақстан Республикасының «жасыл экономикаға» көшуі жөніндегі тұжырымдама. Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 30 мамырдағы № 577 Жарлығымен бекітілген. – 2013. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1300000577 (өтініш берілген күн: 10.09.2022)

4 Farrell M.J. The Measurement of Productive Efficiency // Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General), 1957, no. 3, pp. 253–290.

5 Mankiw N.G. Zásady ekonomie. Praha: Grada publishing, spol. s r.o. 2000. 768 p.

6 Samuelson P.A., Nordhau W.D. Economics. 17th ed. Boston: McGraw – Hill, xxii. 2001. 452 p.

7 Hindls R., Holman R., Hronová S. et al. Ekonomický slovník. Praha: C.H. Beck. 2003. 519 p.

8 Petráčková V. Akademický slovník cizích slov. Praha: Academia. 1995. 445 p.

9 De Cock L. Omschakeling naar biologisme landbouw: Een innovatieproces // Van Huylenbroeck G., De Cock L., Krosenbrink E., Lauwers L., Mondelaers K., Kerselaers E., Govaerts W. Biologische landbouw: Mens, Markt en Mogelijkheden, LannooCampus, Leuven, Belgium. 2005. P. 69–94.

10 Kerselaers E., De Cock L., Lauwers L., Huylenbroeck G. Modelling farm – level economic potential for conversion to organic fading // Agricultural Systems, 2007, no. 3, pp. 671–682.

11 Madau F.A. Technical Efficiency in Organic Farming: an Application on Italian Cereal Farms using a Parametric Approach // XI Congress of the European Association of Agricultural Economics. Kopenhagen. 2005. P. 1–15.

12 Madau F.A. Technical Efficiency in Organic Farming: Evidence from Italian Cereal Farms // Agricultural Economics review, 2007, no. 1, pp. 5–21.

13 Kumbhakar S.C., Tsionas E.G., Sipiläinen T. Joint Estimation of Technology Choice and Technical Efficiency: an Application to Organic and Conventional Dairy Farming // Journal of Productivity Analysis, 2009, no. 3, pp. 151–161.

14 Nieberg H. Produktionstechnische und wirtscha liche Folgen der Umstellung auf ökologischen Landbau – empirisme Ergebnisse aus fünf Jahren ökonomischer Begleitforschung zum Extensivierungsprogramm // Braunschweig: Bundesforschunganstalt für Landwirtscha, Institut für Betriebswirtscha, Arbeitsbericht, 1997, no. 1/97, pp. 33–40.

15 Diafe V. Account Statistics of organic farming, 1997/98. Danish Institute of Agricultural and Fisheries Economics. Ministry of Food, Agriculture and Fisheries. Serie G, 1999, no. 1, pp. 11–25.

16 Offermann F., Nieberg H. Economic Performance of Organic Farms in Europe. Organic Farming in Europe: Economics and Policy. Nieberg – Stuttgart – Hohenheim, 5, 2000, 195 p.

17 Григорук В.В., Климов Е.В. Развитие органического сельского хозяйства в мире и в Казахстане / Под общей редакцией д.с-х.н., профессора Муминджанова Х. – Анкара, ФАО, 2016. – 151 с.

18 Жазыкбаева Р., Шарипов З. Производство органической продукции в Казахстане: комментарии к Законопроекту «О производстве и обороте органической продукции». URL: www.zakon.kz (өтініш берілген күн: 02.08.2022)

19 Григорук В.В., Климов Е.В. Органическое сельское хозяйство: концептуальная позиция // Проблемы агрорынка. – 2020. – № 3. – С. 88–101.

20 BR10765064 «Нормативно-правовое и методическое обеспечение развития органического производства в Республике Казахстан в соответствии с международными и иностранными стандартами и требованиями приоритетных рынков сбыта» URL: https://kazatu.edu.kz/webroot/js/kcfinder/upload/files/%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0/%D0%98%D0%BD%D1%84%20%20%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2%20%D0%A0.%20%D0%90.-ru.pdf (өтініш берілген күн: 10.08.2022)

21 Pyagay A.A., Bespayeva R.S., Iskakova M.K. Strategic directions and ensuring food security of the Republic of Kazakhstan // Bulletin of Karaganda University Economics Series, 2022, no. 2(106), pp. 128–139.

22 FiBL & IFOAM – Organics international. The World of organic agriculture statistics & emerging trends. 2022. URL: https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1344-organic-world-2022.pdf (өтініш берілген күн: 15.09.2022)

23 Милованов Е.В. Найкращі світові практики державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва та перспективи для України / Е.В. Милованов // Механізм регулювання економіки, 2018, no. 1, pp. 14–31.

24 EU imports of organic agri-food products // Key developments in 2021. 2020, June. No. 19. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2022-09/agri-market-brief-19-organic-imports_en.pdf (өтініш берілген күн: 15.09.2022)

25 Willer H. et al. The world of organic agriculture 2021: statistics and emerging trends. 2021. 336 p.

REFERENCES

1 Singh M. (2021). Organic farming for sustainable agriculture. Indian Journal of Organic Farming, no. 1(1), 1–8. (In English).

2 Van der Werf H.M., Knudsen M.T., & Cederberg C. (2020). Towards better representation of organic agriculture in life cycle assessment. Nature Sustainability. No. 3(6), 419–425. (In English).

3 Qazaqstan Respublikasynyñ «jasyl ekonomikağa» köşuı jönındegı tūjyrymdama turaly Qazaqstan Respublikasy Prezidentınıñ 2013 jylğy 30 mamyrdağy No. 577 Jarlyğy. 2013. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1300000577 (ötınış berılgen kün:10.09.2022) (In Kazakh).

4 Farrell M.J. (1957) The Measurement of Productive Efficiency. Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General), no. 3, pp. 253–290. (In English).

5 Mankiw N.G. (2000) Zásady ekonomie. 1. vyd. Praha: Grada publishing, spol. s r. o., 768 p. (In English).

6 Samuelson P.A., Nordhau, W.D. (2001) Economics. 17th ed. Boston: McGraw – Hill, xxii, 452 p. (In English).

7 Hindls R., Holman R., Hronová S. et al. (2003) Ekonomický slovník. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 519 p. (In English).

8 Petráčková V. (1995) Akademický slovník cizích slov. 1. vyd. Praha: Academia, 445 p. (In English).

9 De Cock L. (2005) Omschakeling naar biologisme landbouw: Een innovatieproces. In: Van Huylenbroeck G., De Cock L., Krosenbrink E., Lauwers L., Mondelaers K., Kerselaers E., Govaerts W. (Eds), Biologische landbouw: Mens, Markt en Mogelijkheden, LannooCampus, Leuven, Belgium, pp. 69–94. (In English).

10 Kerselaers E., De Cock L., Lauwers L., Huylenbroeck G. (2007) Modelling farm – level economic potential for conversion to organic fading. Agricultural Systems. No. 3, pp. 671–682. (In English).

11 Madau F.A. (2005) Technical Efficiency in Organic Farming: an Application on Italian Cereal Farms using a Parametric Approach. In: XI. Congress of the European Association of Agricultural Economics. Kopenhagen. pp. 1–15. (In English).

12 Madau F.A. (2007) Technical Efficiency in Organic Farming: Evidence from Italian Cereal Farms. Agricultural Economics review, no. 1, pp. 5–21. (In English).

13 Kumbhakar S.C., Tsionas E.G., Sipiläinen T. (2009) Joint Estimation of Technology Choice and Technical Efficiency: an Application to Organic and Conventional Dairy Farming. Journal of Productivity Analysis, no. 3, pp. 151–161. (In English).

14 Nieberg H. (1997) Produktionstechnische und wirtscha liche Folgen der Umstellung auf ökologischen Landbau – empirisme Ergebnisse aus fünf Jahren ökonomischer Begleitforschung zum Extensivierungsprogramm. Braunschweig: Bundesforschunganstalt für Landwirtscha, Institut für Betriebswirtscha, Arbeitsbericht. No. 1/97, pp. 33–40. (In English).

15 Diafe V. (1999) Account Statistics of organic farming, 1997/98. Danish Institute of Agricultural and Fisheries Economics. Ministry of Food, Agriculture and Fisheries. Serie G. No. 1, pp. 11–25. (In English).

16 Offermann F., Nieberg H. (2000) Economic Performance of Organic Farms in Europe. Organic Farming in Europe: Economics and Policy. Nieberg – Stuttgart – Hohenheim, 5, 195 p. (In English).

17 Grigoruk V.V., Klimov E.V. (2016) Razvitie organicheskogo sel'skogo hozjajstva v mire i Kazahstane [Development of organic agriculture in the world and v Kazakhstan] / Pod obshhej redakciej d. s-h. n., professora Mumindzhanova H., Ankara, 151 p. (In Russian).

18 Zhazykbaeva R., Sharipov Z. Proizvodstvo organicheskoj produkcii v Kazahstane: kommentarii k Zakonoproektu «O proizvodstve i oborote organicheskoj produkcii» [Organic production in Kazakhstan: comments on the Draft Law «On the production and turnover of organic products»] URL: www.zakon.kz (ötınış berılgen kün: 02.08.2022) (In Russian).

19 Grigoruk V.V., Klimov E.V. (2020) Organicheskoe sel'skoe hozjajstvo: konceptual'naja pozicija [Organic agriculture: a conceptual position]. Problemy agrorynka. No. 3, pp. 88–101. (In Russian).

20 BR10765064 «Normativno-pravovoe i metodicheskoe obespechenie razvitija organicheskogo proizvodstva v Respublike Kazahstan v sootvetstvii s mezhdunarodnymi i inostrannymi standartami i trebovanijami prioritetnyh rynkov sbyta» [«Regulatory and methodological support for the development of organic production in the Republic of Kazakhstan in accordance with international and foreign standards and requirements and priority markets»]. URL: https://kazatu.edu.kz/webroot/js/kcfinder/upload/files/%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0/%D0%98%D0%BD%D1%84%20%20%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2%20%D0%A0.%20%D0%90.-ru.pdf (ötınış berılgen kün:10.08.2022) (In Russian).

21 Pyagay A.A., Bespayeva R.S., Iskakova M.K. (2022) Strategic directions and ensuring food security of the Republic of Kazakhstan. Bulletin of Karaganda University Economics Series. No. 2(106), pp. 128–139. (In English).

22 FiBL & IFOAM – Organics international. The World of organic agriculture statistics & emerging trends 2022. URL: https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1344-organic-world-2022.pdf (ötınış berılgen kün:15.09.2022) (In English).

23 Milovanov E.V. (2018) Luchshie mirovye praktiki gosudarstvennoj podderzhki organicheskogo sel'skohozjajstvennogo proizvodstva i perspektivy dlja Ukrainy [Best international practices of state support for organic agricultural production and prospects for Ukraine]/ E.V. Milovanov/ / Mehanizm regulirovanija jekonomiki. No. 1. P. 14–31. (In Russian).

24 EU imports of organic agri-food products // Key developments in 2021. No. 19 June, 2020. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2022-09/agri-market-brief-19-organic-imports_en.pdf (ötınış berılgen kün:15.09.2022) (In English).

25 Willer H., Trávníček J., Meier C., & Schlatter B. (2021). The world of organic agriculture 2021-statistics and emerging trends. (In English).

Р.А. КАРАБАСОВ,*[1]
к.э.н., доцент.
*e-mail: rasul.karabasov@bk.ru
ORCID ID: 0000-0003-1963-3097
А.А. ПЯГАЙ,[1]
д.э.н., профессор.
e-mail: pyagay72@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-1590-872X
Р.С. БЕСПАЕВА,[1]
к.э.н., доцент.
e-mail: brs_@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-3955-9237
[1]Казахский агротехнический университет
им. С. Сейфуллина, г. Астана, Казахстан

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ВЕДЕНИЯ ОРГАНИЧЕСКОГО СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В последние годы в Казахстане, как и во всем мире, заметно возрос интерес к развитию органического сельского хозяйства, способствующего созданию высокомаржинального аграрного производства и повышению качества экономического роста в АПК. Статья направлена на оценку экономической эффективности сельскохозяйственных предприятий с органическим земледелием в Казахстане. Дается попытка проанализировать жизнеспособность органических ферм и их вклад в сельское хозяйство и окружающую среду. Одна из целей статьи состоит в том, чтобы проанализировать, способствуют ли последние базы данных органических ферм и их структура достижению вышеуказанных задач. Чтобы комплексно оценить экономическую эффективность, была проанализирована производственная база (собственный капитал, активы, обязательства). Индикатор прибыли использовался при мониторинге различных видов прибыли и выбранных финансовых коэффициентов. Данные по органическим хозяйствам были взяты с 2009 года. Первичные данные были взяты на основе материалов хозяйств, занимающихся органическим земледелием. Для сравнения использовались как база данных хозяйств, так и ежегодные статистические обзоры Бюро национальной статистики Агентства по

стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. С учетом накопленного опыта и новых технологий имеется возможность часть заброшенных земель реанимировать в пашню на безопасном экологическом уровне. Земли с более высоким потенциалом плодородия могут использоваться под органическое земледелие. Для оценки экономического и финансового положения сельскохозяйственных предприятий были приняты следующие финансовые коэффициенты: рентабельность активов, рентабельность собственного капитала, ликвидность, задолженность, покрытие процентов и общий оборот активов.

Ключевые слова: органическое сельское хозяйство, экономическая эффективность, органическое земледелие, агропромышленный комплекс, сельскохозяйственные предприятия.

R.A. KARABASOV,*[1]
c.e.s., associate professor.
*e-mail: rasul.karabasov@bk.ru
ORCID ID: 0000-0003-1963-3097
A.A. PIAGAY,[1]
d.e.s., professor.
e-mail: pyagay72@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-1590-872X
R.S. BESPAEVA,[1]
c.e.s., associated professor.
e-mail: brs_@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-3955-9237
[1]Kazakh State Agrarian University
named after S. Seifullin, Astana, Kazakhstan

ECONOMIC EFFICIENCY OF ORGANIC FARMING IN KAZAKHSTAN

Abstract

In recent years in Kazakhstan, as elsewhere in the world, markedly increased interest in the development of organic agriculture, contributing to the creation of high-margin agricultural production and improve the quality of economic growth in the agricultural sector. The article is aimed at assessing the economic efficiency of agricultural enterprises with organic farming in Kazakhstan. An attempt is made to analyze the viability of organic farms and their contribution to agriculture and the environment. One of the purposes of the article is to analyze whether the latest databases of organic farms and their structure contribute to the achievement of the above objectives. In order to comprehensively assess the economic efficiency, the production base (equity, assets, liabilities) was analyzed. Profit indicator was used in the monitoring of different types of profits and selected financial ratios. Data on organic farms were taken from 2009. Primary data was taken from the materials of farms engaged in organic farming. For comparison, both the database of farms and annual statistical reviews of the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan were used. Taking into account the accumulated experience and new technologies there is an opportunity to reanimate some of the abandoned land into arable land at a safe ecological level. Land with a higher fertility potential can be used for organic farming. To assess the economic and financial situation of agricultural enterprises the following financial ratios were adopted: return on assets, return on equity, liquidity, debt, interest coverage and total asset turnover.

Key words: organic agriculture, economic efficiency, organic farming, agro industrial complex, agricultural enterprises.